

Türü : Araştırma Makalesi
Konusu : Siyasi Bilimler
Gönderilme Tarihi : 3 Ocak 2022
Kabul Tarihi : 19 Şubat 2022

SOVYET RUSYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN MİLLİ MÜCADELEYE KATKILARI

Contributions Of Soviet Russia-Turkey Relations To The National Struggle

*

Lütfi ARSLAN**

(ORCID NO: 000000258447732)

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Arslan, Lütfi, “Sovyet Rusya-Türkiye İlişkilerinin Milli Mücadeleye Katkıları”, *BENĞİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5 (2022), Sayı: 1: 163-192.

Apa: Arslan, L. (2022). “Sovyet Rusya-Türkiye İlişkilerinin Milli Mücadeleye Katkıları”. *BENĞİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 1: 163-192.

Özet

Birinci Dünya Savaşı’nda yenilen Osmanlı Devleti’nin İtilaf Devletleriyle imzaladığı Mondros Mütarekesi gereğince askeri sistemleri ve kurumları tasfiye edilmiştir. Bunun üzerine 1919’da Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başlatmış oldukları Millî Mücadele Hareketi ile Anadolu halkı örgütlenmeye başlamıştır. Millî direnişin örgütlenmesiyle şekillenen bu Millî Hareket, Osmanlı topraklarının işgali ve Sevr Antlaşmasının kabullenilmeyişiyile başlamıştır. Anadolu’da topyekûn bir mücadele başlatan Mustafa Kemal ve arkadaşları emperyalist devletlere karşı Bolşevik Ruslarla iş birliğinin sağlanması lüzumuna inanmışlardır. Bunu Bolşevik Rus ileri gelenleri de olumlu karşılamışlardır. Anadolu hareketini başlatan Mustafa Kemal ve arkadaşları ile Rusya’daki Bolşeviklerin 1919-1922 arasında birbirlerine karşı bu olumlu tavırları aynı zamanda her ikisinin meşruiyetini uluslararası platformda kabul ettirmeye yönelik bir mücadeledir. Bu durum devlet yöneticileri arasında da bir yakın teması zorunlu kılmıştır. Bu temasın en önemli sebebi öncelikle “düşmanının düşmanı dostumdur” ilkesiyle açıklanabilir. Bu sırada Sovyet Rusya, Bolşeviklik ideolojisinin dünyaya yayılmasını engellemek isteyen İtilaf Devletleri ile bir mücadele içerisindeydi. Mustafa Kemal ve arkadaşları ise Anadolu’da İtilaf Devletleri’nin destekledikleri Yunanlılar ve Ermenilerle savaş halindeydi. Yani emperyalistlere karşı mücadele eden bu gruplar, ortak düşman karşısında iş birliği yapmayı gerekli ve elzem görmüşlerdir. Sovyet Rusya’nın Bolşevizm ideolojisi ile Anadolu’da millî bir mücadeleyi örgütleyenlerin siyasi ideolojilerinin uluslararası alanda tanınmaya ihtiyacı vardı. Böylece Bolşevikler ile Anadolu hareketinin birbirlerine neden destek verdikleri ortaya çıkmaktadır. Bunların haricinde Millî Mücadele Döneminin ileri gelenleri Sovyet Rusya’dan gelecek askeri-mali araç-gereçler ve mühimmatlar konusunda da çıkar bir yol bulmuş olacaktı. Hatta Kafkaslarda Bolşevikliğin etkisiyle kurulan yönetimlere karışmayarak, Millî Mücadelede doğu cephesini güvenceye alıp tüm kuvvetlerini batıya kaydırabilmişlerdi. Böylece Batı Cephesindeki savaşların seyri de değişebilmişti.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Bolşevizm, İhtilal, İtilaf, Mühimmat.

* Bu çalışma 30.08.2021 Tarihinde İKSAD tarafından düzenlenen “3. Uluslararası 30 Ağustos Bilimsel Araştırmalar Sempozyumu”nda ‘Mandaçlık Meselesi ve Bolşevik Rusya İlişkilerinin Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesine Kadar Etkileri’ isimli bildiriden üretilmiştir.

** Dr. Yozgat Millî Eğitim Müdürlüğü, lutfiarslan1979@hotmail.com,

Abstract

The Ottoman Empire, having lost the First World War, signed the Armistice of Mudros with the Allies, and its military systems and institutions were purged. Then, with the National Struggle movement initiated by Mustafa Kemal and his friends in 1919, the people of Anatolia began to organize. This National Movement, which was shaped by the organization of the national resistance, did not accept the occupation of its lands and the Treaty of Sèvres, and started the struggle. Mustafa Kemal and his friends, who started a total struggle in Anatolia, believed in the need to cooperate with the Bolshevik Russians against the imperialist states. Bolshevik Russian notables also welcomed this. These positive attitudes of Mustafa Kemal and his friends, and the Bolsheviks in Russia between 1919 and 1922, is also a struggle to have their legitimacy on the international platform. This situation necessitated close contact between state administrators. The most important reason for this contact can primarily be explained with the principle of “the enemy of my enemy is my friend”. Meanwhile, Soviet Russia was in a struggle with the Allies, which wanted to prevent the Bolshevik ideology from spreading to the world. Mustafa Kemal and his friends were at a fight in Anatolia with the Greeks and the Armenians supported by the Allies. In other words, these groups fighting against the imperialists considered it necessary and essential to cooperate against the common enemy. The Bolshevism ideology of Soviet Russia and the political ideologies of those who organized a national struggle in Anatolia needed international legitimacy. Thus, it becomes clear why the Bolsheviks and the Anatolian movement supported each other. Apart from these, the notables of the National Struggle period would have found a way out in terms of military-financial equipment and ammunition from Soviet Russia. In fact, by not interfering with the administrations established under the influence of Bolshevism in the Caucasus, they were able to secure the eastern front in the National Struggle and shift all their forces to the west. Thus, the course of the wars on the Western Front could also change.

Keywords: Turkey, Russia, Bolshevism, Revolution, Entente, Ammunition.

Giriş

Türk-Rus ilişkileri tarih boyunca sürekli mücadeleler ve savaşlarla geçmiştir. Bu savaşlar ve mücadelelerde batılı devletler kendi çıkarları doğrultusunda müdahalelerde bulunarak araya girmeye çalışmışlardır. Rusya I. Petro'dan beri sıcak denizlere inebilmek için hep fırsat kollamıştır. Rusya'nın sıcak denizlere inmesi için İstanbul ve Çanakkale Boğazları çok önemli bir yere sahip olmuştur. Öte yandan Doğu Anadolu üzerinden güneye inerek İskenderun Körfezine çıkabilmek de bir o kadar önemliydi. Rusların boğazlar yoluyla Akdeniz'e inmesi Batılı devletlerin özellikle İngiltere'nin çıkarlarına oldukça ters idi. Doğu Anadolu'dan inebilmek için ise başka stratejiler gerekliydi. Rusya bunu gerçekleştirmek için Doğu Anadolu'da tampon bir bölge oluşturmak üzere burada bir Ermeni Devletinin kurulmasını elzem görüyordu. Bu nedenle 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Rus ordusu bu planı gerçekleştirmek için hareket etmiştir. Savaş sonunda Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi alarak önce Ayestefanos sonra da Berlin Antlaşmasına razı olmuştur. Rusya, Doğu Anadolu'dan İskenderun'a inebilmek için burada tesis edilecek bir Ermeni Devleti hakkında 1878 Berlin Antlaşmasına Ermenilerle ilgili bir bölüm koydurmuştur (Saray, 1998: 166).

Rusya XIX. yüzyılın sonlarına doğru savaşlarda her ne kadar başarılı olsa da sıcak denizlere inme, Orta Asyaya hâkim olabilme ve Avrupa'yı ekonomik ve siyasi olarak tüm bunlara

razı etme noktasında sıkıntılar yaşamaktaydı. Mali olarak bunları gerçekleştirmek kolay değildi. Avrupa'daki bloklaşmalar, Japon tehdidi ve savaşı vb. durumlar Rusları zorlamaktaydı.

XX. yüzyılın başında hâlâ dünya siyasetinin en önemli ülkelerinden biri olarak görülen Çarlık Rus İmparatorluğu, kendi içinde siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda sıkıntılı bir sürece doğru sürükleniyordu. Nüfusun önemli bir kısmı silah altına alınmıştı. I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya'nın askeri harcamaları çok yüksekti. Savaş öncesinde petrol, çelik, elektrik, tekstil gibi birçok sanayi dalında hızlı bir gelişme başlamıştı. Ancak sanayisinin finansmanı dışarıdan geliyordu. Kömür ve metalürji sanayileri Fransız sermayesince geliştiriliyorken petrol sanayisi İngiliz sermayesinin kontrolündeydi. Rus demiryolları da sanayi üretimini gerçekleştirmek için İngiliz ve Fransızlar tarafından inşa edilmişti. Ticaret yabancıların elindeydi. Bir kısım sanayi tesisi de aristokrat ailelerin denetimindeydi. (Christopher, 1947: 35) Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rus İmparatorluğu'nda eğitim ve sağlık için ayrılan kaynaklar kısıtlanırken askeri harcamalar için büyük miktarda kaynak ayrılmaktaydı. İşçiler, hızla büyüyen kentlerde sağlıksız koşullarda yaşıyor ve çalışıyorlardı. Bu koşullara bitmek bilmeyen savaşlar ve yüksek askeri harcamalar da eklendiğinde toplumsal huzursuzlukların hızla baş gösterdiği tahmin edilebilir. Bu koşulların yarattığı öfke, toplumsal huzursuzluklara dönüşmekle kalmamış aynı zamanda işçilerin ve köyle bağlantısı olan sisteme öfkeli çok sayıda insanın, Bolşevikleri ve radikalleri desteklemesine yol açmıştı (Koçyiğit, 2006: 21-25). Çanakkale Savaşları nedeniyle İtilaf Devletleri Rusya'ya yardım edememişti.

1916'da Rusya'da halk çeşitli ayaklanmalar ile mevcut yönetime tepkilerini göstermişti. Ancak bunlar bir Bolşevizm ideolojisi çerçevesinde olmamıştır. Bu şartlarda 1917'ye gelindiğinde İngiltere, Fransa ve Japonya ile ittifak halinde 3 yıldır savaşta olan Rus İmparatorluğu'nda halkın, verilen kayıplar, çekilen ekonomik sıkıntılar ve yiyecek kıtlığı karşısında savaşa ve kötü yönetime katlanacak durumu kalmamıştı. Yaşanan kıtlık sebebiyle 27 Şubat 1917'de (Miladi 12 Mart 1917) başkent Petrograd'da patlak veren isyan sonucunda Rus Devlet Duma'sı (Parlamento) içinde yer alan "İlerici Blok", "Geçici Devlet Duma'sı Komitesi" oluşturarak iktidara hâkim olmuştur. Yine aynı gün Amele ve Asker Mümessilleri Sovyet'i (Şura) oluşturulmuştur. 1 Mart günü geçici bir hükümet kurulması için Petrograd Sovyeti ve Geçici Komitesince hızlı bir şekilde harekete geçilmiştir. Fakat Petrograd Sovyeti liderleri, Rusya'nın sosyalist bir ihtilal için henüz hazır olmadığını düşünüyorlardı (Carr, 2006: 75). Biraz da kendilerini devleti yönetecek kadar tecrübeli

ve hazır hissetmiyorlardı. Ancak Sovyet yetkilileri ve Duma temsilcileri arasında yapılan iki günlük müzakerelerden sonra 14 Mart'ta liberal bir geçici hükümetin oluşumuna ve Çar'ın istifasına karar verilmiştir.

27 Şubat Günü 'Geçici Komite ve Petrograd İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti kurulmuş, Çar II. Nikola kendisiyle ilgili haberlere aldırılmadan 28 Şubat'ta Rodziyanko'yu bir hükümet kurmakla görevlendirmiştir (Çalışkan, 2018: 4). Bu durum şüphesiz, ülkede ihtilalin ciddi anlamda sinyallerini vermiştir. Mart 1917'de Çarlık rejimi sona ermiş ve liberal düşüncelerin savunucusu Prens Lvov'un başkanlığında Bolşeviklerin dışarıda bırakıldığı bütün siyasi akımların katıldığı geçici bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Çar II. Nikola tahttan çekilmeye mecbur kalmıştır (M 16 Mart 1917). 'Barış, Toprak ve Ekmek' sloganıyla halkı etkileyen Lenin önderliğindeki Bolşevikler gittikçe daha çok güçlenmeye başladılar (Ekici, 2017: 265-266). 1917 Nisanından önce Lenin ve Bolşevikler hala önemsiz bir lider olarak görülmektedir. Bolşevik Parti, Rus politikacıların yanındaki mevkilerinden Lenin'in liderliğindeki merkeze kaymışlardır. Lenin önce partiyi sonra "Geçici Komite ve Petrograd İşçi ve Asker Vekilleri Sovyet"ini tesir altına alıp otoritesini sağlayabilmiştir. Belli Başlı sosyalist yapılar Sosyalist Devrimci Parti (SR), Sosyal Demokrat Menşevik ve Bolşevik Partiler arasında I. Dünya Savaşı'na dair tavır olarak savunmacı, ılımlı ve radikal enternasyonalist eğilimler belirlemiştir. Bolşevikliğin önde gelenleri 27 Şubat hadiselerine hazırlıksız yakalanmışlardır. Bu dönemde parti üye sayıları yetersizdi. Partinin yerelde örgütlenmesi de yetersizdi. Ekim Devrimi'nde önemli rolleri olacak olan kişilerin çoğunluğu ya hapse atılmış veya sürgün edilmişti. Lenin ve G. E. Zinovyev İsviçre'nin Zürih kentinde, Nikolay Buharin ve Lev Troçki New York'ta, J. V. Stalin, M. Sverdlov ve L. B. Kamenev ise Sibirya'da idiler. Petrograd'da Şliapnikov, V. M. Molotov ve Zalutski'den oluşan Merkezi Komite Rusya Bürosu ve Petersburg Komitesi bulunuyordu. Lenin, 29 Mart-3 Nisan 1917'de Moskova'da yapılan 'Birinci Rusya Sovyetleri Konferansı'nın son gününde ülkesine dönebilmiştir (Çalışkan, 2018: 9-10).

Geçici Hükümette Duma'da işçilerin önderi olan Aleksandr Kerensky Adalet Bakanı göreviyle tek sosyalist olarak işe koyuldu. Fakat ülkede çift başlı iktidar tablosu çizen geçici hükümet ile Amele ve Asker Mümessilleri Sovyeti arasında çok geçmeden gerginlik ve çatışmalar ortaya çıkmıştır. Kerensky, 1917 yılının temmuz ayında cephede genel bir taarruz planı yaparken, 16-18 Temmuz tarihlerinde Bolşevikler, Petrograd'da hükümeti devirmek için bir ayaklanma

hareketine giriştilerse de bu ayaklanma hemen bastırıldı. Bu ilk Bolşevik isyanının hezimetle sonuçlanması üzerine Lenin ve Troçki, çareyi hemen yurt dışına kaçmakta bulmuşlardı. Meydana gelen bu gelişmeler hükümeti tekrar biçimlendirmiş ve Kerensky, bakanlık vasıflarını muhafaza ederek Başbakan olmuştur (Ekici, 2017: 266).

1917 Ağustos’unda Rus askerlerinin savaştığı Kafkas Cephesi’nde sıkıntılar baş göstermiş, askerler isteksizce savaşmışlardır. Bütün önlem ve cezalara karşın Rus askerleri silah bırakıp geri çekilmeye başlamışlardır. ‘Barış, Toprak ve Ekmek’ diyen Bolşevikler, savaş, açlık ve yoksulluktan dolayı işçiler, askerler ve köylünün desteğini sağlayarak Jülien Takvimine göre 25 Ekim 1917’de (Miladi 6-7 Kasım 1917) ciddi bir direniş olmadan yönetimi ele geçirmişlerdir. Aralık 1917’de Kafkasya cephesindeki 200 bin Rus askeri kaçmış, cephede yalnızca 40 bin asker kalmıştır. Orduda, devrimci ruh iyice güçlenmişti. Bu durumda Rus ordusu, Kafkasya Cephesi’nde askeri operasyonları sürdürme kuvvetinden yoksundu. Çok geçmeden cepheden geri çekilen Rus askerlerinin sayısı 125 bine kadar çıkmıştı. Rus Ordusunun Türk-Alman saldırısını önlemek için hiçbir olanağı mevcut değildi. Rusya’nın gelmiş olduğu nokta da son derece kötüydü. Güçsüz Bolşevik Hükümeti için barış gerekiyordu (Ekici, 2017: 269).

3 Aralık 1917 günü Bolşevik İhtilalinin önderleri olan Lenin ve Stalin Rusya ve Doğunun bütün Müslüman emekçilerine karşı bir beyanname yayınlamışlardır. Bu beyanname “Yeni bir dünya, emekçilerin hürriyet bekleyenlerin dünyası doğuyor...” şeklinde ümit verici ifadelerle yer verilmiştir. Bu beyanname sonrasında Rusya’daki asker, işçi ve köylü örgütlenmelerin temsilcileri bölgeye yayılarak bir Sovyet birliği kurulması yönündeki çalışmalarını ve vaadlerini dile getirerek çoğunluğu Kafkasya olmak üzere tüm coğrafyada çalışmalarına hız verdiler. Temsilciler halka karşı ciddi bir şekilde propagandaya başladılar. Şerefli bir barışın imzalanmasını sağlayarak tüm dünyada eegemenliklerini kaybetmiş milletlere bağımsızlıklarını kazandırmada yardım edileceğini ifade ettiler. Bolşevik liderler daha da ileri giderek Volga boyları, Kırım Tatarları, Sibiry, Türkistan, Kafkas ötesi boylar, Çeçenler vb. topluluklara bağımsızlık vaad etmeye başladılar. Hatta İstanbul’un Rusya’ya verileceğine yönelik gizli anlaşmanın yırtılıp yok edildiğini Halk Komiserleri Sovyeti’nin (Şura) tüm yabancı işgallere karşı olduğunu beyan ettiler. Türkiye’nin paylaşılması ve Ermenistan’ın koparılmasına dair planlara da izin vermeyeceklerini söylediler (Saray, 1998: 173-177). Ancak bu parlak vaatleri Sovyet Rusya’nın yeni yönetiminin bir taktik olarak kullanıp kullanmadığı zamanla anlaşılacaktı. Kanımızca Rus liderler iyi niyetli hareket ederek tüm Kafkasya

ve Orta Asya konusunda bu şekilde vaddlerle gerçek niyetlerini saklamışlar, istilacı ve yayılmacı fikirlerini gizlemişlerdir. Daha sonra yaşanacak bölgesel işgaller bunu desteklemiştir.

Bolşeviklerin halkların kendi geleceklerini belirleme hakkını savunmaları ve yukarıda bahsedilen vaatleri Osmanlı yönetimi için yeni bir umut olmuştur. Zira Osmanlı Yönetimi Wilson İlkelerinde de açıklanan ‘milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin tayin edebilmesi’ konusunda bir destek daha bulmuş olacaktı. Ayrıca Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerin idaresinin Osmanlılara bırakılması konusunda önemli bir adım daha atılmış olacaktı. Osmanlıların müttefiki olan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan’da da bu durum memnuniyetle karşılanmıştır. Sovyet Rusya, 3 Mart 1918’de I. Dünya Savaşı’ndan Brest Litovsk Antlaşması’yla çıkmıştır. Çarlık dönemindeki bütün anlaşmalardan tek taraflı çekildiği açıklanmıştır (Koçyiğit, 2006: 22-25).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Rusya, kendisine verilen Kars, Ardahan ve Batum’dan çekilmiş, bölgenin geleceği halk oylamasına bırakılmıştır. Temmuz 1918’de burada yapılan halk oylamasıyla bu vilayetler tekrar Osmanlı Devleti’ne katılmıştır. Kars, Ardahan ve Batum Osmanlıların I. Dünya Savaşı’ndaki tek toprak kazancıdır. Anadolu’da İtilaf Devletlerinin işgalinden kurtuluş mücadelesine doğru giden Anadolu Hareketi ile bir iç savaşa doğru giden Rusya’daki Bolşevikler konjonktür gereği ortak bir noktada buluşacaklardır (Yerasimos, 2000: 123).

Brest Litovsk Antlaşması’nın temelini oluşturan Erzincan Mütarekesi’ne uygun olarak Rus birlikleri Ocak 1918’de çekilmeye başlamışlardır. Osmanlı ordusu doğuya doğru ilerleyerek Erzincan ve Erzurum’u teslim almışlardır. 11 Kasım 1917’de kurulan ve Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’dan oluşan Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti (Transkafkasya Seymi) 22 Nisan 1918’de tek devlette bir araya gelmenin zor olduğu gerekçesiyle bağımsızlığını etmiştir (Şimşek, 2020: 33). Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti, Brest Litovsk Antlaşması’nı tanımadığını Kars, Ardahan ve Batum’u Osmanlılara vermeyeceğini açıklayınca Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti ile yeniden müzakereler başlamış, sonunda bağımsızlıklarını ilan eden Federasyondaki devletlerin temsilcileriyle Haziran 1918’de ayrı ayrı anlaşma yapılmış ve Kafkaslardaki savaş böylece bitmiştir. Yapılan anlaşmanın dördüncü maddesiyle Osmanlı Devleti Azerbaycan Hükümetine silahlı kuvvetlerle yardım etmeyi taahhüt etmişti. Buna karşılık Rusya da Ermeniler üzerinden bölgede gelişen yeni duruma müdahale etmiştir (Yerasimos, 2000: 123).

Brest Litovks Anlaşması ile Türk-Rus ilişkileri yeniden başlamış Galip Kemali Bey Moskova elçisi olarak gönderilmiştir. Fakat bu anlaşma Kafkasya meseleleri yüzünden tam olarak uygulanamamıştır. Zira 18 Eylül 1918'de Osmanlı kuvvetleri Bakü'ye girmiş, bu durum Rusya tarafından hiç de iyi karşılanmadığı gibi Rusya Osmanlıyı bölgede emperyal emeller gütmekle suçlamıştır. Bazı kaynaklar Rusların Brest Litovks Antlaşmasını feshettiğini yazmaktadır. Böylece Türk-Rus ilişkileri kesintiye uğramış oldu. Ancak İtilaf Devletleri'nin 20-22 Kasım 1918'de Kafkasya ve Kırım gibi yerlere asker göndermesi ve boğazların yeniden tehlikeye girmesi Rusları telaşlandırmış böylece Ruslar yeniden Türk-Rus münasebetlerini geliştirmenin yollarını aramışlardır. Bundan sonra Rusya Anadolu'da dayanabilecekleri bir oluşumun başarılı olması için harekete geçmişlerdir. 1918-1921 arasında Rusya özellikle Kafkaslar ve Orta Asya'da kendi nüfuzunu güçlendirmek için yoğun bir faaliyete girmiştir (Tacibayev, 2002: 8-12).

Bu çalışmanın konusuyla ilgili akademik ve serbest olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır. Türk-Rus ilişkileri çok uzun bir dönemi içine almaktadır. Bu uzun dönem ilişkileri incelenirken elde edilen veriler mukayeseli bir şekilde ele alınmamıştır. Ayrıca Türk-Rus ilişkileri sadece siyasi ve askeri alanda gelişmemiştir. Birbirine yakın coğrafyada yüzyıllarca komşuluk yapan iki devlet ticari, kültürel, ekonomik vb. alanlarda da birbirlerine yakın temasta olmuşlardır. Bu çalışmada Osmanlılar ile Çarlık Rusyası'nın son dönemlerinde meydana gelen siyasi değişimlerin Türkiye ve Sovyet Rusya devletlerinin kurulmasına etkileri siyasi ve askeri olarak ele alınmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında kurulmaya çalışılan yeni dünya düzeninde iki devlet ve iki toplumun birbirlerine ideolojik, siyasi, askeri vb alanlarda duydukları ihtiyaç ve bunun özellikle Türk Millî Mücadelesine katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türk-Sovyet yakınlaşmasında taraflar birbirleri hakkında neler düşünmüşler ve birbirlerine nasıl bakmışlardır? Çarlık Rusyası ile Bolşevik yönetiminin Türkiye ve bölgeye bakış açıları arasındaki farkların neler olduğu yine bu çalışmada ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

1. Millî Mücadele Dönemi'nde Sovyet Rusya-Türkiye İlişkileri ve Bolşevizm

1.1. Bolşevik Rusya ile İlişkilerin Türk Millî Mücadelesine Etkileri

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen sonrasında İngilizler Osmanlı topraklarını işgallere başlamışlardır. İngilizlerin başını çektiği İtilaf Devletleri'nin ateşkese rağmen işgallerden vazgeçmeyecekleri, Osmanlı ordusunu da tasfiye ederek devleti savunmasız bırakacakları Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Cebesoy arasında 6 Kasım 1918 tarihinde Adana'da

gerçekleştirilen ünlü Adana Görüşmelerinde dile getirilmişti (Kapucu, 2021: 79). Bu durumda alınacak önlemler daha o günlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. İstanbul Hükümeti'nin işgallere karşı kayıtsızlığı, her şeyi olurluna bırakması, İngilizlerin bütün isteklerine boyun eğmesi, ülkede yer yer birtakım örgütlenmelerin oluşmasına yol açmıştır (Hatipoğlu, 2009: 62). Mustafa Kemal Paşa, 7. Ordu'dan ayrılıp İstanbul'a gelene kadar oradan Anadolu'ya geçene kadar bu hususları düşünmüş, çareler aramıştır. Başlatılacak milli bir mücadele için örgütlenmenin yanı sıra askeri ve lojistik yetersizlikler de ciddi boyutlarda bir sorun olarak durmaktaydı.

İşgalci devletlerin kısıcında yetersiz kaynaklarla sürdürülen milli mücadelede iktisadi, askeri ve siyasal bakımdan ihtiyaçların karşılanması için Bolşevizmin etkisindeki Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler geliştirilmek istenmiştir. Esasen Türk-Sovyet yakınlaşması, tarafları karşılıklı olarak ilgilendiren bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü iki devlet arasındaki temas ve yardımlaşma tek taraflı olarak ortaya çıkmamış, birinin diğerine karşı duyduğu bir ihtiyaç değildir. Mehmet Saray'a göre Sovyetlerdeki yeni yönetim, yani Bolşevik yönetim ile Türk Kurtuluş Savaşı'nı başlatan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının birbirlerine karşı yakınlaşmasının çok yönlü sebepleri bulunmaktadır. Bilindiği gibi birbirlerine karşı uzun zamandır düşmanca hisler besleyen Rusya ve İngiltere I. Dünya Harbinde müttefik duruma gelmişlerdi. Ancak gerek I. Dünya Harbi ve gerekse Türk Milli Mücadelesinde Türklere saldıranlar ile Çarlık rejimini 1916'da ve 1917'de Bolşeviklere karşı savunan devlet / ler aynı idi. Ermeni ve Gürcülerin kurmayı düşündükleri devletleri için hem Rusya hem de Anadolu'dan toprak istiyorlardı. Bu durumda Türkiye ile Rusya'nın birbirlerine yaklaşmaları yeni bir konjonktürden ileri geliyordu. Türkiye halkı ve Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başlattıkları kurtuluş mücadelesinde silah, cephane ve başka birçok alanda destek alınması gerekiyordu. Bolşevikler ise stratejik bir önemi haiz bulunan Anadolu'nun kapitalist ve emperyalist devletlerin kontrolüne girmesi durumunda kendilerine güneyden gelebilecek bir saldırıya açık hale gelebileceğinden endişe duyuyorlardı. Bolşevikler bu durumda Türklerin başarılı olup Bolşevizmi benimsemelerini beklemişlerdir (Saray,1998:173-174). Bu ve bundan başka gerekçelerle Türk-Sovyet ve Bolşevik Sovyet Yöneticileri arasında bir münasebet geliştirmek zorunlu hale gelmiştir. Ancak tarafların birbirlerine karşı temkinli davranmaları, bazı şeyleri zamana bırakmaları bu münasebetin kolay ve hemen olmayacağını göstermiştir.

Bazı araştırmalara göre esasen Sovyet Rusya, Mustafa Kemal Pařa'nın Havza Genelgesini yayımladığı günlerde Türkiye'ye bir yardım vaadinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Pařa'nın Samsun'dan Havza'ya gećmesinin hemen sonrasında Sovyet Rusya temsilcileriyle ilk görüşme gerćekleřtirilmiřtir. Mustafa Kemal Pařa; Hüsrev Gerece, Salih Bozok, Mahmut Cevat Abbas ve Muzaffer Kılıç ile beraber Havza'da 22 gün kalmıştır. Burada General Budiyeni başkanlığındaki bir Rus heyetiyle görüşmüştür. Mustafa Kemal Pařa, onlara Anadolu'da kurmayı düşündükleri milli devlette idare biçimi olarak Sovyetlerin şuralar Cemiyeti'ne benzeyen bir idare biçimini düşündüklerini ima yollu söylemiştir (Perinćek, 2014: 33-35 ve Sonyel, 1996: 318).

Ancak bu yardımların mahiyeti açıklanmadığı gibi ilk bir yıl içinde gerćekleřmemiřtir. Ancak bu dönemde Sovyet Rusya, Anadolu'daki milli hareketin siyasi ve ideolojik yapısının ne olduğu konusunda tereddütler yaşamaktadır. Yapılacak bir yardımı Bolřevizmin kabul edilmesi şartına bağlamak istemiştir. Karakol Cemiyeti Başkanı olan Karavasıf Bey'in Kafkasya temsilcisi olarak Bakü'ye gönderdiği Baha Sait Bey, Rus Komünist Parti Bölgesel Komite temsilcisi Albay İlyaçev ile yaptığı görüşmede Uřak Kongresi Heyeti adına 11 Ocak 1920'de bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasında yapılan konuşmalardan Rusya'nın bu düşüncelerde olduğu görülmüştür (Çalışkan, 2006: 38). O günlerde Azerbaycan'dan Anadolu'ya dönen eski Karakol Cemiyeti üyesi Yusuf Ziya Bey'in yanında getirdiği paraların bir Rus yardımı olup olmadığı bilinmemektedir.

1-7 Eylül 1920'de Bakü'deki 'Bakü Doğu Halkları Kurultayı'na TBMM adına bir heyet gönderilmiştir. O sıralarda Moskova'da olan Türk heyeti üyesi Dr. İbrahim Talı Öngören'in başkanlığındaki Trabzon mebusu Hafız Mehmet, Mühendis Aziz ve Yarbay Arif Bey'den oluşan bir heyet kurultaya gözlemci olarak katılmıştır (Karabekir, 1992: 106). Zira Erzurum Kongresi'nin toplanması evvelinde Kazım Karabekir Paşa, 17 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiş olduğu bir telgrafında Bolşevizm'in İngiltere, Fransa ve Amerika'ya karşı bir denge unsuru olabileceğini dile getirmiştir (Karabekir, 1995: 55-56). Mustafa Kemal Paşa da 23 Haziran 1919 günü Kazım Karabekir'e cevabi telgrafında, Bolşevizm'i⁴⁸ benimsemenin sakınca doğurmayacağını ifade etmiştir. Ama bunun sadece İtilaf Devletleri'nin işgallerinden kurtulmak

⁴⁸ Bolşevizm, çoğunlukta yana anlamında Rusça bir kelimedir. 1903'te düzenlenen Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin İkinci Kongresi'nde Vladimir Lenin ve Julius Martov arasında yeni kurulmakta olan partinin üyelik tanımı üzerine başlayan görüş ayrılığı sonucu yaşanan ayrışmadaki taraflardan Lenin yanlısı gruptur. Kongrede Lenin yanlıları çoğunlukta olduğu için onlara Bolşevik, azınlıktaki Martov yanlıları da Menşevik olarak adlandırılmıştır.

için yapılabileceğini, ileriki zamanlarda Anadolu'ya yönelik bir Rus saldırısına yol açmamasına dikkat edilmesi gerektiğini de vurgulamıştır (Karabekir, 1995: 52-54). Bazı araştırmalarda bu telgrafın Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi olarak Bolşevizm'i benimsediğinin göstergesi olduğu ileri sürülmüştür (Perinçek, 2014: 40-41). TBMM'nin açılmasından 1 gün sonra Mustafa Kemal Paşa meclisteki uzun konuşmasında Kafkaslardaki Rus ilerlemesinin buradaki milletlerin milli iradelerinin engellenmesi demek olduğunu Kafkasların bir vatan parçası olarak bilindiğini ifade etmiştir. İngiliz, Fransız ve İtalyanlar ile de askeri ve iktisadi anlamda yakın ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini fakat bu devletlerin Türkiye'nin Rusya ile iş birliği yapmasından hoşlanmadıklarını dile getirmiştir (TBMMZC, Dönem I, Bir. 2, C. 1:3.). Öte yandan İngiltere'nin Savaş Bakanı Winston Churchill, konuşmasında ileride Türkiye'nin Bolşevikler ve Bolşevizm'e karşı kalkan olabileceğini vurgulamaktaydı (Oran, 2004: 99).

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 günkü Meclis konuşmasında 'Bolşevizm' ile Anadolu hareketinin benzer bir hedefi olmasına karşın aslında farklı yollar takip ettiklerini söyleyerek Bolşevizm'in ulusların kendi iradelerine karşı olan faaliyetlerinin kabul edilemeyeceğini söylemiştir (TBMMZC⁴⁹, Dönem I, Bir. 2, C. 1: 3-4; Hakimiyet-i Milliye, 1336: 1). Ayrıca ulusal iradeye ne kadar kıymet verdiklerini gören Bolşeviklerin Anadolu Hareketi ile ilişkileri tesis için Kafkasya'da büyük bir çaba sarf ettiklerini konuşmasında ifade etmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 1336: 1). 'Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 11 Şubat 1336 günü '*Kızıl Teblike Etrafında*' başlığıyla kaleme alınan bir yazıda ise Rus ordusunun Orta Asya'daki ilerlemelerine dikkat edildiği anlatılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Ruslarla olumlu ilişkiler kurmanın kolay olmadığını yabancılardan yardım alınması lüzumunda Bolşeviklerle görüşmenin doğru olacağını belirtmiştir (TBMMZC, Dönem I, Bir. 2, C. 1: 4-5; Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 1336: 1).

Osmanlı ordusunun Mondros Mütarekesi'nden sonra tüm Kafkasya'dan çekilmesini müteakiben oradaki bazı Türk subayları İttihatçıların Karakol Cemiyeti vasıtasıyla bölgeyle bağlantı içinde bulunmaya devam etmiştir. Hatta bazı Türk subayları Ruslarla mücadele etmek üzere Türkistan'a yönelirken (Çoruh, 2013: 205-206), bazıları Ruslarla ilişkilerin geliştirilmesine ve Rusların Anadolu'daki Millî Mücadele Hareketi'nin temsilcileriyle iletişim sağlayabilmelerine çalıştıkları tespit edilebilmiştir. Kara Vasıf Bey, 8 Temmuz 1919'da Ali Fuat Paşa'ya bir telgraf

⁴⁹ TBMMZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, bundan sonraki atıflarda kısaltma olarak kullanılacaktır.

çekmiş ve Kırım'dan İstanbul'a gelmiş olan ve Bolşevik Rusların Kırım'da kurdukları '*Bolşevik Doğu İşleri Şubesi*' temsilcileriyle görüşme yaptığını onların Mustafa Kemal ile anlaşmaya varmak istediklerini belirtmiştir. Karakol Cemiyeti de bunun olması amacıyla Rusya'ya bir temsilci gönderilmesi üzerinde durmuştur. Fakat Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Kazım Karabekir Paşa'ya bundan bahsettiğinde Kazım Karabekir Paşa, buna çok sinirlenerek '*Böyle önüne gelen Bolşeviklerle ilişki kurarsa karmaşa çıkar*' diyerek bu konuda kendisinin bir şeyler yapabileceğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa da ittihatçıları bu türlü işlere karıştırmamanın sakıncalarının olabileceği gerekçesiyle bu teklifi kabul etmemiştir (Akyol, 2008: 45; Zenkovsky, 2000: 118). R. 26 Temmuz 1336 Salı günü '*Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*'nde '*Kurtuluş Selami*' ismiyle kaleme alınan bir yazıya göre ise Kazım Karabekir Paşa Ankara'ya çektiği bir telgraf ile Karabağ'ı işgal edip Nahçıvan'a ilerleyen Rus Kızıl Ordusu 11. Kıtası'nın 28. Fırka komutanı olan Nikola Beklof'tan aldığı bir selamı iletip Kızıl ordunun Türk ordusundan haber beklediğini ortak bir çalışmayla tüm bölgeyi emperyalistlerden temizlemek istediklerini yazmıştır (Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, R. 26 Temmuz 1336: 4). Burada Kazım Karabekir'in Mustafa Kemal Paşa'yı Ruslarla görüşme yapma konusunda etkilemeye çalıştığı söylenebilir.

Mustafa Kemal Paşa, Bolşeviklerle görüşmek için 1919 senesi başlarında Dr. Ömer Lütfi Bey'i Bakü'ye, Yunus Nadi ve Fuat Sabit Bey'i Moskova'ya göndermiştir. Bunu yaparken Kazım Karabekir ile Rauf Bey'in de görüşünü almıştır. Ancak özellikle 3 Haziran 1919'da Fuat Sabit Bey'in gönderdiği bir mektup Rusların yardım konusunda pek istekli olmadığını göstermiştir. Fuat Sabit Bey mektubunda Ruslardan 120.000 lira değerinde altın ile geleceğini söylemiş olsa da bu tam olarak gerçekleşmemiştir. Ruslar Anadolu'da ideolojik olarak Bolşevizm'den yana bir eğilim olmasını beklemişlerdir (Çalışkan, 2006: 39-40). Bolşevik Ruslarla iletişim tam olarak TBMM'nin açılması sonrasında olmuştur. 26 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Lenin'e bir mektup göndererek Ankara ile Moskova arasında vakit kaybetmeden ilişkilerin başlamasının her iki ülke için yararlı olacağını söylemiştir. Bu mektup Rusların Kafkaslardaki ilerleyişlerinin ve Bolşevizm'in tanındığı anlamına gelmektedir. Zira bu mektupta Mustafa Kemal Paşa, Bolşevik Rus ordusunun Gürcistan üzerinden yapacağı bir sevkியatta Türk hükümetinin de Ermenistan üzerinden bir harekate başlayabileceğini dolayısıyla buradaki İngilizlere karşı ortak hareket edilebileceği belirtilmiştir. Sovyet Rusya'dan ilk etapta askeri malzeme ve 5 milyon altın para istenilmiştir. Bununla da kalmayıp Azerbaycan'da bolşevizmin kabul edilmesinin Türk hükümetince

sağlanacağı belirtilmiştir. Bu mektup Halil Paşa vasıtasıyla Lenin'e ulaştırılmıştır. Ancak mektup 1 Haziran 1920'de ancak ulaştırılabılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu mektubuna Sovyet Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Çiçerin 3 Haziran 1920'de cevap vermiştir. Çiçerin, Sovyet Hükümetinin kendi geleceklerini tayin etmek isteyen tüm milletlere adil davranacağını Rusya, Türkiye ve İran arasındaki sınırın belirlenmesine yardımcı olacağını bölge sorunlarında arabuluculuk yapabileceğini ifade etmiştir (Saray, 1998:184-185). Bu mektubu Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyet Rusya'ya yaklaşması için bir manevra telakki etmek gerekir. Bakü'nün Bolşevik Rusya kontrolüne geçmesinde ve oradaki müsavatchıların devrilmesinde oradaki Bolşevik Türk subaylarının da etkisi olmuştur (Tunçay, 1982: 14; Jeaschke, 1981: 161).

Bu gelişmelere rağmen Rusya ile bir anlaşmaya varabilmek vakit almıştır. Bunun nedenleri arasında, Enver Paşa ve öteki ittihatçıların Kafkasya çalışmaları, Bolşeviklik konusunun iç yüzünün bilinmemesi, Türk Millî Mücadelesine karşı Rusya'nın tereddütlü tutumları, Bolşevikler arasındaki fikir ayrılıkları, Rusya ile İngilizler arasında yapılması düşünülen bir ticaret anlaşmasının sonucunun beklenmek istenilmesi ve Kafkasya'nın mevcut durumu sayılabilir (Uzun, 2014: 41). 28 Nisan 1920'de Sovyet Rusya'nın Azerbaycan'ı işgal etmesi bölge üzerinde yine önemli olmuştur. Ancak Neriman Nerimanov'un Azerilerin lideri olması ve Mustafa Kemal Paşa ile irtibata geçmesi Türkiye'yi rahatlatmıştır. Rusya'nın Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ı işgal etmesi her ne kadar 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile Rusya ile gelinen noktayı zora soksa da Millî Mücadelenin kazanılmasına doğru bölge ülkeleriyle yapılan Kars Antlaşması ile hem doğu sınır güvenceye alınmış hem de bu ülkelerin Türkiye'ye olan tutumlarının bozulmaması yolunda önemli bir adım atılmıştır.

1.1. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Türk-Rus İlişkilerine Bakışları

Paris Barış Konferansı'nda (18 Ocak 1919) Ortadoğu ve Avrupa hakkında birçok karar alınmıştı. Konferansta, savaşın en galibi olan ABD, İngiltere, Fransa ile Japonya ve İtalya gibi ülkeler yapılan anlaşmalar ve alınan kararlarda söz sahibi ülkeler olmuştur. Bilhassa ABD Başkanı T. Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde yayınladığı 14 maddeyi kapsayan ve Wilson İlkeleri olarak bilinen bildiride yepyeni bir dünya sistemi kurulması gerektiğinden bahsetmiştir. Konferansa başlangıçta davet edilmeyen Osmanlı Devleti yönetimi 22 Nisan 1920'de Tefvik Paşa'nın başkanlık ettiği bir heyetle Paris Konferansının devamı niteliğinde olan San Remo Konferansı'na katılmıştır (Aytepe, 2003: 472; Sander, 1987). 18 Ocak 1919 günü ilk toplantısını

yapan Paris Barış Konferansı'nda İtilaf devletleri kendi aralarında paylaşım sorunları yaşamışlardır. İngiltere'nin 1916 ve 1917'de Fransa ve İtalya'ya vaat ettiği yerleri kendisine ayırması İtalyanları Adriyatik ve Antalya civarında bağımsız hareket etmeye sevk etmiştir. Fransa da Almanya üzerinde kurmaya çalıştığı kontrol mekanizmasını tam olarak kuramamıştır. Musul ve Antep'in İngilizlerce hemen işgal edilmesi ise İngiltere'yi yalnızlaştırmıştır (Oran, 2004: 99). Ancak Fransa ve İtalya İngiltere'nin bu tek yönlü ve pragmatist politikalarından kuşku duyarak kendi politikalarını belirleme yollarını aramaktaydılar.

Birinci Dünya Savaşı'nın ortasında İtilaf Devletleri yapılan gizli anlaşmalar ile Osmanlı toprakları üzerinde birçok bölgeyi Rusya'ya taahhüt etmişlerdi. Ancak Rusya 3 Mart 1918 Brest Litovks Anlaşması ile savaştan çekilince Ruslara taahhüt edilen yerlerin yeni durumu üzerine barış konferansında tartışmalar olmuştur. Öte yandan Avusturya-Macaristan, Almanya, Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı'nın gelinen noktadaki durumları alınacak kararları zorlaştırmıştır. Konferans kararları ve imzalanan barış anlaşmalarında Avrupa ve Orta Doğu ülkelerinin sınırları belirlenirken Almanya'nın tekrar güçlenmesine fırsat verilmemeliydi. Ayrıca çizilen sınırlarda İtilaf Devletlerinin çıkarları tesis edilmeliydi. Anadolu'nun doğusunda kurulması düşünülen Ermenistan ve Osmanlı'dan ayrılan uluslar için kurulacak devletlerin sınırlarının tespiti de onlara zorluk yaratmaktaydı (Aytepe, 2003: 475-477).

Amerika'nın desteğiyle galip gelen Fransa ve İngiltere bu desteğin devamı ve paylaşım konusunda yine de kazançlı çıkmak istiyorlardı. Paris Barış Konferansı'nda İngiltere ve Fransa paylaşımların baskılara uğramadan yapılması için Konferans kararlarınının 22. maddesine '*Manda ve Himaye Sistemi*' ifadesini eklemişlerdir. İngiltere Başbakanı Lloyd George, mandacılığın tesisinde sabırsızdı. Savaş bittiği halde Türkiye'de çok sayıda askerleri bulunuyordu. Bu da İngiltere için daha fazla maliyet demekti (Aytepe, 2003: 475). Dünya milletleri mandacılığın bir yardım sistemi olduğunu düşünürlerken İngiliz ve Fransızlar sömürge faaliyetlerini böylelikle sürdürebileceklerdi. Esasen bu durumda Osmanlı Devleti emperyalistlerin siyasi, askeri ve iktisadi kısıncı altına daha çok girmiş olacaktı.

İngiliz ve Fransızlar '*Manda ve Himaye*' sistemlerini bir an önce kurabilmek için aktif oldukları 1919 senesinde bazı Osmanlı devlet adamları bu durumdan faydalanarak adı geçen ülkeleri Anadolu üzerinde yeni bir statüko çatışmasına çekmek istemişlerdir. Ali Kemal ve Ahmet

Rıza Beyler ile Damat Ferit Paşa'nın da Fransız yardımları doğrultusunda bir beklenti içinde oldukları söylenebilir. Ancak Fransa o günlerde katolik ve komünist akımlı sendikaların eylemleriyle ile genel bir grev sorunuyla meşgul idi (Oran, 2004:99). Ancak Millî Mücadele Dönemi'nde Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tam bağımsız bir devlet olma yönünde kesin kararlar alınmıştır (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu No: 17, Belge No: 27; Kutu No: 23, Belge No: 3.; Kutu No: 24, Belge No: 122.; Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Kol: İsh, Kutu: 24, Göm: 105, Bel: 105-1.).

Bolşeviklerin *Heyet-i Temsiliye* üzerinde tesirli olmak istemesinden hoşnut olmayan İngiltere ve Fransa, Sevr Antlaşması hakkında Türkiye'yi zorladıkları günlerde Ankara Hükümeti'nin Bolşeviklerden aldıkları desteğe güvenip anlaşmayı imzalamaya yanaşmadıklarını ileri sürmüşlerdir. Hatta İngiliz Başbakanı Loyd George'un Enver Paşaya ve *Heyet-i Temsiliye*'ye Rusya ile olan ilişkiler hakkında telgraf gönderdiği iddia edilmiştir. Fakat TBMM tarafından *Heyet-i Temsiliye*'nin İngiltere'den bahse konu olan bu telgrafı almadığı Bolşeviklerle de herhangi bir iletişimin yapılmadığı belirtilmiştir (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, R 28 Kanun-ı sani 1336: 2). İngilizler Millî Mücadele Döneminde her fırsatta Türk-Sovyet Rusya yaklaşmasını baltalamak için elinden geleni yapmıştır. Haziran 1920'de İngilizler bir Türk-Rus yaklaşması olacağı yönünde Azerbaycan'da yalan haberler yaymışlardır. Kazım Karabekir bu durumu hemen Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgrafla bildirmiş, Mustafa Kemal Paşa da TBMM Reisi sıfatıyla bu durumu Propaganda Müdüriyetine tezkib ederek bildirmiştir. Bu belgeden anlaşıldığına göre Mustafa Kemal Paşa bu tezkibi Bakanlar Kurulu Kararı haline getirerek duruma daha resmi bir hüviyet kazandırmıştır (BCA, 1919: Fon: 30.18.1.1. Yer no: 1.2.16).⁵⁰

Sovyet Rusya'nın güçlenmesi ve bir Türk-Rus birlikteliğinin oluşmaması için Ocak 1920'de Kafkaslardaki İngiliz Komiseri Oliver Wardrob tarafından bir "Kafkas Seddi" fikri ileri sürülmüştür. Rawlinson, Kâzım Karabekir ile görüşmesinde Türkiye'ye mali destek vereceklerini söylemiştir. İngilizler Azeri petrolünü ele geçirmek Basra yolunu kapatmak ve Anadolu mücadelesinin Bolşeviklerle bağıni kopartmak için Taşnak, Menşevik ve Musavatçıların etkili olduğu Ermeni, Gürcü ve Azerilerle bir set kurmayı amaçlamışlardır. İngilizlerin Kafkasya

⁵⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi kısaltması BCA olarak verilmiştir.

temsilcisi Oliver Wardrop, İngiliz Dışışleri Bakanı Lord Curzon'a iletteği 3 Ocak 1920 tarihli telgrafında bu set ile Türk-Rus bağının engelleneceğini ileri sürmüştür (Yerasimos, 2000: 137).

Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'de değişik zamanlarda yaptığı konuşmalarında İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletler hakkındaki düşüncelerini paylaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Fransızların Anadolu, Suriye ve Kilikya'da iktisadi imtiyaz alanları oluşturmak istediklerini belirterek Fransızların Suriye-Lübnan Yüksek Komiseri Gerges Picot'un Sivas'a gelip kendilerinden Suriye ve Kilikya'da bir Fransız etki alanı isteklerine olumlu bakmaları karşılığında mali desteklerde bulunabileceklerini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa gerek Fransızların gerekse İtalyanların Anadolu'da kendilerinden başka bir devletin etkili olmasını uygun bulmadıkları için Türkiye'nin bağımsızlığını desteklediklerini 24 Nisan 1920'deki Meclis konuşmasında dile getirmiştir (TBMMZC, Dönem I, Bir. 2, C. 1: 5-6). Fransızların özellikle Güney Anadolu'da varlıklarını sürdürebilmek için Çukurova Ermenileri ve Mersin'deki Yahudileri Müslümanmış gibi gösterip buradaki Türklerin gücünü kırmaya çalıştıkları yerel gazetelerde yazılmıştır. 23 Mart -1 Nisan 1921'deki Londra Konferansında Anadolu'da sürekli olarak kalmak için kendilerini Türk dostuymuş gibi gösterdiklerine dair yerel gazetelerde yazılar çıkmıştır. 2 Mart 1337 (M. 1920) tarihli *Gaye-i Milliye'de* (Ertan, 2009: 772) yayınlanan ve Teke (Adana) ahalisinin R. 23 Şubat 1337 tarihli şikâyet telgraflarından oluşan haberde bölgedeki Türklerin TBMM Hükümeti'nden başka bir ototrite kabul etmeyecekleri ve Fransızların oyununa gelinmemesi gerektiği açıkça yazılmıştır (Gaye-i Milliye Gazetesi, R 2 Mart 1337: 1).⁵¹ İzmir'in işgal edilmesiyle başlayan Yunan işgalleri korkusundan dolayı İzmir Belediye Başkanı Osman Nuri Bey, Cami Bey, Ahmet Dino, Morali Halit Beyler tarafından İtalyan mandasının kurulması yönünde bazı girişimlerde bulunulmuştur. Fakat o sırada İtalya'da hükümet bazı faşizan gruplar ile uğraşıyor olması Anadolu'da bir İtalyan mandacılığının kurulmasını imkansızlaştırmıştır (Oran, 2004: 99). Fransa örneğinde olduğu üzere İtalya da Anadolu'da sadece iktisadi ayrıcalıklar istemiş, İngilizlerden çekinmişler ve kendilerinde

⁵¹ "... İslâm ismini takınarak kendisini İslâm sıfatında gösteren Ermeniler vesâ'ir ahâli-i gayr-i Müslimden olub fakat İslâm ismini taşıyan Mersin Arap Yahudilerini ve Fransız parasına tama' eden yurtsuz ve memlekete 'alâkasız birkaç serseri elde etmek sûretiyle kendi lehlerine re'y toplamak gayretinde buldukları haber alındı. İstihlâs-ı vatan için çalışan ve bu yüzden bütün memleketlerini terk etmiş olan beş yüz bin Adana Müslümân ve Türkleri cebhelerde Fransızlara bir seneden beri karşı karşıya mücâhede etmektedirler. Binâen-'aleyh Londra Konferansı Fransızların bu desâ'isini anlamak istemezse bu nüfûs-ı İslâmiye kan ve ateş olacak ve-yâhud Kilikya sâhib-i aslî ve hakîkileri olan bu Türklerle i'âde edilecektir. Biz Adana halkı 'umûm milleti temsil eden Anadolu Hükümeti meşrû'asından mâ-'adâ hiçbir ecnebî idâre ve hükümeti kabul etmeyiz. Fransızların yaptıkları şu vaz'-ı hareketi şiddetle protesto eder, birkaç serserinin yaptıkları hyânetini de tel'in ve red eyleriz"

de mandacılığı kuracak gerekli ekonomik, siyasi gücün olmaması gibi nedenler de etkili olmuştur (Kasalak, 1993: 98).

2. Millî Mücadelede Rus Yardımlarının Mahiyeti

2.1. Sovyet Rusya'nın Mali Desteği

1920 Yılı içerisinde henüz Ruslarla tam olarak bir anlaşma sağlanamamasına karşın bazı subay ve devlet adamlarının ciddi gayret ve çalışmalarıyla bir miktar silah ve mali destek sağlanabilmiştir. O dönemin şartlarında her türlü zorluğa rağmen Azerbaycan'dan ihtilal nedeniyle Moskova'ya giden Enver Paşanın kardeşi Halil Paşa marifetiyle Rusya'dan resmi olarak ilk parasal yardım TBMM'ye ulaşmıştır. Yine O'nun sayesinde Rusya'dan 1000 altın, 60.000 tüfek, 180.000.000 fişek, 108 top ve 12 ağır top gelmiştir. Tüm olumsuzluklara rağmen 2 Temmuz 1920'de Halil Paşa ve Bahattin Şakir marifetiyle Rusya'dan 500 kg altın alınabilmiştir. 24 Temmuz 1920'de Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey 1,5 milyon Rublenin Rusya'dan geldiğini meclis konuşmasında ifade etmiştir. Halil Paşa 3 Ağustos 1920'de yine bir mektubunda bu yardımları doğrulamıştır (Yerasimos, 2000: 150,151). 8 Eylül 1920'de yine Rusya'dan 400 kg altın gelmiştir. Kazım Karabekir Paşa 5 Ağustos 1920 günü Ankara'ya gönderdiği telgrafta Rus yardımının 500 kg'ı bulacağını bununla ordunun ihtiyaçlarının büyük bir bölümünün karşılanacağını söylemiştir.

Doğuda Ermenilere karşı önemli bir başarı sağlansa da Batı cephesinde 1921 yılı başlarında istenilen düzeye gilememiştir. Ordunun ihtiyaçları için daha fazla kaynak teminin gerekiyordu. Rus yönetimi Azerbaycan'da Bolşeviklere karşı yapılan bir ayaklanma girişimine Türk subayların karışmış olma ihtimalinden dolayı Anadolu'daki Türk Millî Mücadelesine hala mesafeliydi. Hatta Ermenilere el altından silah da veriyordu. Ancak 17-24 Ağustos 1920'de iki hükümet arasında imzalanan 8 maddelik bir anlaşma ile Rusya Türkiye'nin kabul etmeyeceği hiçbir anlaşmayı kabul etmeyeceğini taahhüt etmiştir. Bu anlaşma ile Boğazların statüsünden demir yolu yapımına, iki ülkedeki azınlıkların durumundan sefaret ve konsolosluk ilişkilerine kadar birçok konuda görüş birliğine de varılmıştı. 1921'den sonra mali ve askeri desteklerin alınmasında bu anlaşma ikili ilişkilere ivme kazandırmıştır.

Sovyet Rusya ile sağlanan barış ortamında askerî ve malî yardımların sözünün alınması ikili ilişkilere olumlu etki etmiştir. Moskova'ya giden ilk resmi Türk heyetinin başkanı Bekir Sami Bey, Bolşeviklere askerî açıdan Türk ordusunun öncelikle 200.000 tüfek, 5.000.000 mermi, 350-400 top

ve 75.000 top mermisi, 500 mitralyöz ve 7.500.000 mitralyöz mermisi, 200 sahra telefonu, 5 telsiz tertibatı, 200 tayyare, 100 kamyon ve otobüs, 40 otomobil, 100.000 askere giydirecek elbiseye ihtiyacı olduğunu bildirmiştir. (Cebesoy, 1995: 78,79) Bekir Sami Bey Rusya'dan 1000.000 ruble istemiştir. Bu paranın bir bölümüyle İtalya'dan silah alınması düşünülmüştü. Hatta İtalya bile TBMM Hükümetine 3000.000.'a kadar bir kredi açmayı dahi düşünmüş fakat Ermenilerin engel olmasıyla bu para alınamamıştı (Tengirşek, 2001:217,218).

16 Mart 1921 Moskova Anlaşması ile Çiçer'in TBMM'ye her yıl 10.000.000 ruble vermeyi kabul etmiştir.⁵² Taksitler halinde verilmesi ön görülen bu paradan 5000.000 rublelik birinci taksidinin bir kısmı ilk etapta Sefir Paşa ve Ateşemiliter Saffet Bey'e 1000.000 ruble halinde verilmiş bununla Almanya'dan silah alınmıştır. 4.000.000 ruble ise Yusuf Kemal Tengirşek'e verilmiştir. 9 Nisan 1921'de 30.000 rublelik kısım Sovyet Rusya elçisi Medivani tarafından Mustafa Kemal Paşaya verilmiştir. Bundan başka Nisan 1921'de 4.000.000 ruble, Mayıs-Haziran arasında 1.400.000 ruble, Kasım ayında 1.100.000 ruble alınmıştır. Rusya'nın bu paraları taksitler halinde ödemesi veya bazen geciktirmesinin nedeni I. İnönü sonrası yapılan Londra Konferansı'nda İngiliz ve Fransızlar ile yapılan anlaşmalardır (Çalışkan, 2006: 42-45).

1922'nin Mayıs'ında Sovyet Rusya ile TBMM arasında bir ticaret anlaşması yapılmıştır. Bununla Rusya TBMM'ye akaryakıt ve diğer petrol ürünleri vermeyi buna karşılık Türkiye'den kömür almayı kabul etmiştir. Almanya'dan alınacak askeri mühimmatlar için 1922 içinde Rusya 1.760.000 rubleyi bu ülkeye ödemiştir. Ancak bu mühimmatlar İngilizlerin tepkisi ve Rus limanlarının soğuk nedeniyle kullanılamaması yüzünden tam olarak getirilememiştir. 3 Mayıs 1922'de Ukrayna Büyükelçisi aracılığıyla 10.000.000 ruble altın alınmıştır. Rusya'dan 1920-1922 içinde alınan paraların mitarı İngiliz kayıtlarına göre farklılıklar göstermektedir. Buna göre Sovyet Rusya'dan Haziran 1920'de 50.000 sterlin tutarında altın ruble, Kasım 1920'de 2000.000 altın ruble, Nisan 1921'de 4000.000 altın ruble, Eylül 1921'de ise 90.000 sterlin değerinde altın ruble alınmıştır (Çalışkan,2006:46). 11 Aralık 1921'e kadar Rusya'dan gelen altın miktarı 510.000 adet olmuştur. 1919-1922 arasında Rusya'nın parasal yardımları önemli katkılar sağlamıştır. Ancak zaman zaman bu yardımlarda kesilmeler, aksaklıklar ve gecikmeler olması Millî Mücadelenin Batı cephesi muharebelerinin kazanılmasının gecikmesine de sebep olduğu ileri sürülebilir.

⁵² 10.000.000 ruble 6.000.000 Türk lirasına karşılık gelmektedir.

Alptekin Müderrisoğlu'na göre ise 1921 Nisanı'ndan 1922 yılının sonuna kadar Rusya'nın mali yardımları Nisan 1921'de 4.000.000 altın ruble, Mayıs-Haziran 1921'de 1.400.000 altın ruble, Kasım 1921'de 1.100.000 altın ruble ve Mayıs 1922'de 3.500.000 altın ruble olarak gerçekleşmiştir (Müderrisoğlu, 1974: 547).

2.2. Sovyet Rusya'nın Askeri Yardımları

Mondros Mütarekesinden sonra Türk ordusunun personel sayısı 115.000 idi. 82 ağır top, 200 sahra topu, 123.191 tüfek, 1370 de ağır makineli tüfek mevcuttu. Ülke genelinde toplamda 9 kolordu bulunuyordu. Mütareke ile Askeri personel ve mühimmat 2/3 oranında azaltılmıştı. Millî Mücadelenin kazılıp Misak-ı Milli sınırlarına ulaşılması için 450 bin askere ihtiyaç vardı. Sovyet askeri yardımlarının önünü açan gelişme yine 24 Ağustos 1920 tarihli antlaşma olmuştur. Sovyet Rus askeri yardımlarının getirilmesi için 21 Eylül 1920'de kurulan Trabzon Kaçakçı Müfrezesi daha sonra TBMM'ye bağlı olarak kurulan Umur-ı Bahriye Müdürlüğüne bağlanarak önemli işler yapmıştır. Adı daha sonra Trabzon Nakliye Kumandanlığı olmuştur. Bu komutanlığa bağlı olarak Batum, Novorosysk ve Taupse Subaylıkları oluşturulmuştur. 1920'nin Eylül ayı sonu itibariyle Sovyet Rusya'dan askeri mühimmat sevkiyatına başlanılmıştır. Yusuf Kemal Bey 18 Eylül'de Rusya'dan 8 vagon dolusu mitralyöz ve bir vagon dolusu da mermi getirmiştir. Mayıs 1921'de 120 mm'lik top ve birçok mühimmat alınmıştır. Aralık ayına kadar Rusya'dan 3.387 tüfek, 3590 kasatura ve 3624 sandık cephane Trabzon'a ulaştırılmıştır. Bu malzemeler İnebolu üzerinden Batı cephelerine ulaştırılmıştır. Düzenli olarak Rus askeri malzemelerinin Anadolu'ya getirilmesi 1921 yılı içinde gerçekleşmiştir. Bu malzemelerin getirilmesinde gizliliğe çok önem verilmiştir.

İngiltere'den elde ettiği askeri mühimmatları Preveze adlı bir gemiyle Anadolu'ya getirmek üzereyken Ruslara yakalanan Hayrettin Reis'in silahları da Ruslarca 1921 başında Türkiye'ye yeniden iadesi İstiklal Savaşı muharebelerinde çok yararlı olmuştur (Aralov, 1985: 6,7). Bazı kaynaklarda Sovyet Rusya hiç de az olmayan miktarlarda ekonomik ve askeri yardımda bulunmuştur. Rusya'dan gelen ilk ilk maddi yardımın 200 küsur kilo altın külçe olarak Kâzım Karabekir Paşa tarafından teslim alındığı iddia edilmiştir (Gürün, 1986: 251). 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması ile Rusya 2 tümene yetecek kadar askeri mühimmat vermeyi taahhüt etmiştir. 16-18 ağustoa1921'de Rus askeri malzemelerinin getirilmesinde ciddi çalışmalar yapılmıştır. Trabzona'ya ulaşan malzemeler İnebolu, Akşehir ve Samsun gibi limanlara sevk edilerek gerekli

yerlere gizli yollardan götürülmüştür. Nakliyat ve Sevkiyat Müdürlüğüne Sovyet Rusya'dan getirilen malzemelerle İstanbul'dan kaçırılan mühimmatlar İnebolu-Kastamonu, Çankırı-Kalecik ve Samsun-Çorum-Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine getirilmiştir. Bu güzergahlardan 43 kalem malzeme taşınmıştır. 1921'de alınan Rus askeri yardım malzemeleri içinde 4.076 tüfek ve mermisi, 8 top, 1392 piyade malzemesi, 3820 top mühimmatı, 200 el bombası, 2 top arabası, 3 sandık dolusu top mühimmatı, 3500 askeri iç çamaşırı, 3 uçak motoru, 4000 yatak bulunmaktadır. Haziran 1922'ye kadar toplamda 43374 piyade tüfeği 318 makineli tüfek, 81 top, 13 bomba, 56042 sandık mermi, 15943 top mermisi, 2 telsiz, 19359 gaz maskesi getirilmiştir (Çalışkan, 2006: 47-51; Ekinci, 1991: 770).

Baskın Oran'a göre Sovyet Rusya'nın Millî Mücadele boyunca yaptığı toplam askeri yardım 39.275 tüfek, 327 mitralyöz, 54 top, 63 milyon tüfek mermisi, 150.000 top mermisi, 1000 atımlık top barutu, 4000 adet el bombası, 4000 şarapnel mermisi, 1500 kılıç ve 20.000 gaz maskesinden oluşmaktadır (Oran, 2002: 166). Sovyet arşivlerinden elde edilen bilgilere göre ise Sovyet Rusya Türkiye'ye toplam 39325 tüfek, 62986000 tüfek mermisi, 54 top, 147079 top mermisi, 4000 el bombası, 4000 şarapnel mühimmatı, 327 makineli tüfek, 20.000 gaz maskesi, 1500 kılıç, 120901 sürgü kolu, 23 sandık el bombası, 9520 sürgü, 10 sandık ilaç, 3692 yatak çarşafı, 3761 kişilik yastık kılıfı, 3440 iç çamaşırı 3492 gömlek gönderilmiştir (Çukurova, 1994: 89).

2.3. Türk Millî Mücadele'sine Buhara (Özbek) Hanlığı'nın Yardımları ve Osman Kocaoğlu Faktörü

Sovyet Rusya'nın Millî Mücadele sürecince Türkiye'ye yaptığı mali ve askeri yardımlar günümüze kadar tartışıla gelmiştir. Çünkü hiçbir anlaşma metninde Rusya vereceği askeri ve mali yardımları garanti etmediği gibi özellikle 24 Ağustos 1920'de imzalanan anlaşma metnine bağlayıcı ifadelerin de konulmasını istememiştir. Ayrıca Rus yardımları aksaklıklar, engellemeler vb sebepler yüzünden tam olarak ve ihtiyaç duyulduğunda temin edilememiştir. Özellikle Rus arşivleri hala bu yardımların mahiyeti ve teslim zamanını ispatlayamamıştır. Rusya, Türklerin Anadolu'da güçlendikten sonra Kafkaslar üzerinde herhangi bir harekate girişmesinden sürekli olarak kaygı duymuştur. Bu yüzden Anadolu mücadelesini destekler görünürken diğer yandan da Kafkaslar ve Orta Asya üzerinde işgal faaliyetlerine girişmiştir. Başta Ermeniler olmak üzere Kafkasyada ileride

gerçekleştirmeyi düşündüğü siyasi ve federatif oluşumlara askeri ve mali yardımlar yapmaktan da imtina etmemiştir.

Eylül 1920'lerden itibaren Sovyet Rusya'nın Bolşevik yöneticileri Ermeniler lehine Türklerden birçok isteklerde bulunmuşlardır. Özellikle Kars, Van ve Bitlis gibi vilayetlerin Ermenilere verilmesi konusunu vaad ettikleri mali ve askeri yardımların müzakerelerinde ima etmişlerdir. Bu vaziyeti 28 Ağustos 1920 sonrasında Çiçerin'in Bekir Sami Bey, Halil ve Cemal Paşalarla gerçekleştirdiği görüşmelerde görebiliyoruz. Bu kişiler Çiçerin ile görüşmelerinde Rus yardımlarının bu şartlara bağlanılması durumunda Sovyet Bolşevik idaresinin batılı emperyalistlerden bir farkının kalmayacağını ona söyleyerek, Ermenilerle ilgili verilecek tavizlerin ilerde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başka teşekküllerin de kurulması sonucunu doğuracağını belirtmişlerdir (Saray, 1998: 189-191).

Sovyet Rusya'nın askeri ve mali yardımlarının ne ölçüde gerçekleştiğine ilişkin iddialar bulunmaktadır. Buhara Cumhuriyeti'nin ilk ve son Cumhurbaşkanı olan Osman Kocaoğlu'na (1878-1968)⁵³ göre Sovyet mali ve askeri yardımları Buhara Cumhuriyeti'nin devlet hazinesine ait olan altınlardan ibarettir. 1873-1920 arasında Hive ve Buhara Hanlıkları iç işlerinde serbest dış işlerinde Rusya'ya bağlı idiler. Bolşevik Ruslar Buhara Cumhuriyetini 2 Eylül 1920'de kanlı bir şekilde işgal ettikten sonra ele geçirdikleri bu altınlara da el koymuşlardır. 1920'nin Temmuz'unda Buhara Cumhuriyeti'nin Maliye Nazırı olan Osman Kocaoğlu, 1920'de Bekir Sami ve arkadaşlarının Lenin ile görüştüğü günlerde kendisinin de Lenin ile görüşmek için Başvekil Feyzullah Hoca ile birlikte Moskova'da olduklarını söyleyerek Lenin'in kedisine Türklerin kendilerinden destek istediklerini, onlara yardım edeceğine söz verdiğini ancak mali durumlarının buna pek elverişli olmadığını söylediğini belirtmektedir. Bunun üzerine Kocaoğlu, kendisinin bu altın paraları Lenin'e verebileceğini söylemiştir. Osman Kocaoğlu kendilerinin verebilecekleri paranın dışında tüm Orta Asya'nın Müslüman halkından hatta Gürcülerden bile para toplanabileceğini Lenin'e söylediğini bu paraların Ankara'ya ulaştırılacak yol güzergahının da

⁵³ Osman Kocaoğlu, 1878'de doğmuştur. Kırım, Ddil-Ural ve Kafkasya Türkleri arasında başlayan yeni usul okul açma ve ıslahat hareketlerinin Türkistan'da ve Buhara'da başlaması üzerine eğitim çalışmaları yapmıştır. Buhara'da gizli olarak açılan "Terbiyeyi Eftal" Derneğinin kurucuları arasındadır. İstanbul'da da şubesi açılan bu derneğin faaliyetleri için yetkililerle görüşmek üzere 1910'da İstanbul'a gelmiştir. "Usul ü Cedit" okullarının devamı olan "Buhara-i Şerif" ismiyle yayımlanan gazeteyi kendi tarafına çekerek adının "Turan" olarak değiştirerek yayınlamaya devam etmiştir. Bolşevik Rusların yardımıyla Buhara'da 29 Ağustos 1920'de "Halk Cumhuriyeti" ilan edildikten sonra kurulan geçici Hükümette Maliye Nazırı olmuştur.

konuslduğunu ileri sürmektedir. Osman Kocaoğlu'nun ifadelerinden kendisi ile Lenin arasında Anadolu'ya gönderilmek üzere 100 milyon altın ruble gibi bir paranın kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır (Kocaoğlu, 1962: 292-293).

Buhara Meclisi'nde 100 milyon altın paranın kabul edilerek Rus Hazinesine teslim edildiğini aktaran Kocaoğlu'nun bu ifadelerinden bahseden başka kaynaklar da bulunmaktadır. Rus saldırılarından kaçararak 1920'de Türkistan'a gelip Taşkent'te öğretmenlik yapan ve bir Türk subayı olan Raci Çakırgöz "Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 Yıl" adıyla yayınlanan anılarında bu paradan bahsetmiştir. Çakırgöz'ün belirttiğine göre Buharadan temin edilen 100 milyon altın paranın sadece 10 milyonu Türkiye'ye gönderilmiştir. Buhara Hanlığı'nın 2 Eylül 1920'ye kadar Emiri Alim Han idi (1910-1920). Alim Han Bolşevik Ruslarla 1918'de bir savaş yapmış ve başarılı olmuştur. Hatta Alim Han ile Rusya arasında 25 Mart 1918'de Zirebulak Anlaşması yapılarak Buhara Hanlığı bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak 2 Eylül 1920 Buharalı Bolşevik gruplar (Yaş Buharalılar) Rus Bolşeviklerle birlikte Alim Han'a bir darbe yaparak yönetimi ele geçirmiřlerdir⁵⁴ (Hatunoğlu, 2018: 127). Böylece Alim Han ve 1785'ten beri Özbekistan ve Buhara bölgesinde yönetimi ellerinde tutan Mangıt Hanedan'ı yurtlarından ayrılmak durumunda kalmışlardır. Alim Han 1921'de Afganistan'a gitmiştir. Bolşeviklerin kontrolünde kurulan Buhara Cumhuriyeti ise 1924'te kendisini lağvederek Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır. Alim Han Afganistan'da da Bolşevikler aleyhine faaliyetlerini sürdürmüştür. Bolşevikler ise o ve hanedanlığını sürekli kötüleyerek halkın gözünden düşürmüşlerdir. Zira Alim Han ve ailesi Çarlık Rusya'sının bölgedeki en büyük destekleyicisiydiler. Osman Hoca olarak tanınan Osman Kocaoğlu ise 1921'de Buhara'da Cumhurbaşkanı olmuş ancak Rus işgalinden sonra 1923'te önce Afganistan'a gitmiş oradan da Anadolu'ya gelmiştir. Kocaoğlu Türkiye'de Zeki Velidi Togan gibi birçok Türkçü aydın ile hareket ederek çeşitli yayın organlarında yazılar yayımlamıştır. Örneğin

⁵⁴ Buhâra Emîrliği, Ceditçi adı verilen reformist aydınların da desteği ile Bolşevik Ruslar tarafından 2 Eylül 1920 yılında işgal edilmiştir. 4 gün devam eden savaşı kaybeden Emir Âlim Han, önce Doğu Buhâra'ya çekilmiş oradan da Afganistan'a gitmiştir. 1944 yılında Afganistan'da yüksek tansiyon ve buna bağlı beyin kanaması sonucu vefat etmiştir. Ölmeden önce bir vasiyet bırakmış, bu vasiyetinde kendinden sonraki halefi ve maddi konularda bilgi vermiştir. Afganistan'da adı konmamış bir tutsaklık hayatı yaşayan Âlim Han, bazı siyasi faaliyetlerde bulunmuş fakat bir başarı elde edememiştir. Yaşamının son dönemlerinde ekonomik açıdan sıkıntılar da yaşamıştır. Cenazesi resmi tören ve geniş bir katılım ile gerçekleşmiştir. Ölümünden sonra hanedan mensupları Afganistan'ın değişik yerlerine dağılmış, Afgan - Rus savaşının ortaya çıkardığı kaos sebebiyle diğer ülkelere dağılmışlardır. Hanedan mensuplarının büyük bir bölümü 1983 yılında, Türkiye Cumhuriyeti tarafından Türkiye'ye getirilerek Gaziantep iline yerleştirilmişlerdir.

“Yeni Türkistan Dergisinde Alim Han’ı ve Çarlık Dönemi Rusya’sını eleştiren yazılar bulunmaktadır (Evcı, 2006: 73-78).

7 Ocak 1922’de TBMM’de yaptığı konuşmasında tüm Türkistan halkının ve Buhara Şura Cumhuriyeti ahalisinin yardımları ve getirilen hediyelere teşekkür eden Mustafa Kemal Paşa, Osman Hoca’yı Türk vatandaşlığına alıp ona milletvekilliği maaşı bile bağlamıştır (TBMMZC, 1922: 11). Kocaoğlu, Mustafa Kemal’in vefatından sonra İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı döneminde Sovyetler Birliği’nin baskıları sonucunda 1939’da Türkiye’yi terketmek zorunda kaldıysa da 1946’da geri gelmiş ve 28 Temmuz 1968’de vefat etmiştir (Çakırgöz, 1990: 68).

Çakırgöz’ün belirttiğine göre Sovyet Bolşevikleri ile Buhara Bolşeviklerinin Alim Han’ı devirmesiyle (2 Eylül 1920) devlet hazinesi Semerkant veya Taşkent’e geçici olarak nakledilmiştir. Durumdan haberdar olan Ruslar, 5 Eylül 1920’de Buhara Emirliğinin hazinesine burada el koymuşlardır. Özbek tarihçi Bakıyev’e göre ise burdaki altın paralar ve yüklü miktardaki değerli eşyalar Moskova’ya nakledilmiştir. Buhara Emirliğinin Dışişleri ve Maliye Nazırı Feyzullah Hoca’nın bu paraları ve eşyaları kendisinin bizzat Ruslara teslim ettiği Bakıyev tarafından iddia edilmektedir. Bu paraların da Lenin tarafından kullanıldığı, bunun bir kısmının Osman Kocaoğlu’nun gönderdiği altınların bir kısmıyla birlikte ancak Türkiye’ye gönderildiğini ileri sürmektedir. 18.326.800 altın rublenin Anadolu’ya gönderildiği, bunun geri kalanına Lenin’in el koyduğu iddia edilmektedir (Bakıyev, 2006: 68).

Orta Asya ve tüm Kafkasya’da halkın çoğunluğunun Türk ve Müslüman olması dolayısıyla gerek Buharadan gerekse başka Türk bölgelerinden paralar toplanarak Anadolu’ya gönderilmiş olması ihtimal dahilindedir. Bunu doğrulayan kaynaklar da zaten mevcuttur. Ayrıca o dönemde Anadolu’da başlatılan Millî Mücadelenin başarısı için tüm dünya Müslümanları heyecanlı bir bekleyiş içerisinde olmuşlardır. Hindistan ve Endonezya Müslümanları nasıl yardım gönderdilerse Kafkasya veya Orta Asyadan da birçok yardım ve desteğin gelmiş olması normaldir. Burada kanımızca sorulması gereken soru Lenin’in elinde kalan 90 milyon altının nerelerde ne şekilde kullanılmış olduğudur. Bu konuda maalesef hiçbir bulgu yoktur. Zira Orta Asya ve Kafkaslarda büyük bir istila hareketine girişen Sovyetlerin bu paraları bunun için harcadıkları söylenebilir. Ayrıca Sovyetlere bölgede en ciddi yardımları ve desteklerini öteden beri esirgemeyen Ermenilere de bu paralardan verilmiş olması muhtemeldir. İsmet İnönü’nün Osman Kocaoğlu’na sahip

çıkması ve hatta 1939'da ülke dışına göndermesi konusu da cevaplanması gereken başka bir sorudur. Büyük bir yokluk içinde kazanılan Millî Mücadelede katkısı olan çevrelerle ilgili yapılan araştırmalarda Müslüman-Türk coğrafyalarından gelen yardımlardan yeterince bahsedilmemesi izaha muhtaç bir durumdur.

Sonuç

1916'dan sonra Rusya'da baş gösteren halk ayaklanmaları, mali ve askeri sıkıntılar yanında yaşanan kıtlık ve hayat standardının düşmesi gibi gelişmeler sonucunda Sovyet Rusya, 3 Mart 1918'de I. Dünya Savaşı'ndan Brest Litovsk Antlaşmasıyla çekilip Çarlık dönemindeki bütün anlaşmalardan tek taraflı olarak ayrıldığını açıklamıştır. Rusya'da yaşanan gelişmeler İstanbul'da çok yakından takip edilmiştir. Sovyet Rusya'daki yeni yönetimin Çarlık dönemindeki anlaşmalardan tek taraflı olarak çekildiğini açıklaması Osmanlı Devleti'nde memnuniyetle karşılanmıştır. Mondros Mütarekesinin hemen sonrasında Osmanlı topraklarının hızlıca işgallere maruz kalması Anadolu'da bir kurtuluş hareketinin başlamasına yol açmıştır. Mustafa Kemal Paşanın İstanbul'dan önce Samsun'a oradan da Havza'ya geçmesi ile milli hareket başlamış halk topyekûn bir mücadele için bilinçlendirilerek örgütlenmeye çalışılmıştır. Ancak Osmanlı Ordusunun mütareke gereği asker ve silah mevcudunun 2/3 oranında azaltılmış olması çok sayıda askeri teçhizatına el konulması milli hareket ve kurtuluş savaşı için birçok sıkıntılar oluşturmuştur. Mali ve askeri olarak destek alınmadan bu mücadelenin başarıyla sonuçlanması çok zor görünüyordu. Rusya'da da Bolşeviklerin yönetime gelmesiyle batı karşıtı bir sistem tesis edilmişti. Ancak bu yeni yönetim ve ideolojinin etrafta pek fazla dost ve müttefiki yoktu. Anadolu'da bir milli mücadele başlatan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının ise kurmaya çalıştıkları hükümetin nasıl bir siyasi-ideolojik yol izleyeceği konusunda Rusya dikkatli davranmaktaydı. Her iki ülkedeki yeni yönetimlerin birbirleriyle temas kurarak askeri ve mali alanlarda iş birliği yapmalarının birçok gerekçesi bulunuyordu.

Aynı kıtada yüzyıllardır var olma savaşı veren iki devletin kalıntılarından doğan Bolşeviklerin kontrolündeki Sovyet Rusya ve Anadolu'daki milli hareket, 1919-1922 arasında bir yakınlaşma başlatarak birbirlerini batı emperyalizmine karşı anlamaya çalışmışlardır. Türkiye-Sovyet Rusya yakınlaşmasının çeşitli nedenleri vardır. Her iki toplumun uluslararası tanınma

gereksinimi, Millî Mücadele Hareketinin askeri ve mali yardıma ihtiyaç duyması, Misak-ı Milli sınırlarını dünyaya kabul ettirme uğraşı ve İtilaf Devletleri'nin baskıları bunlar arasında sayılabilir. İtilaf Devletleri'nin Boğazlarda, Karadeniz'de ve Kafkasya'daki stratejileri, hesapları, Anadolu Hareketi ve Bolşevikleri birbirlerine yakınlaştırmıştır.

Sovyet Rusya kimilerine göre Ortadoğu, Kafkaslar ve Boğazların Batılı emperyalistlerin kontrolüne geçmemesi için Türk Millî Mücadelesine ve dolayısıyla Türkiye'ye destek olmuştur. Özellikle İngilizlerin Kafkasya ve Ortadoğudaki çalışmaları stratejik olarak Sovyet Rusya'yı zora sokmuştu. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları dönemin konjonktürünü Türk Milletinin yararına kullanarak onlarla iş birliği yapmıştır. Bu yardım ve destekler alınırken bunun kazanılacak zaferi ve bağımsızlığı gölgelemesine dikkat edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşanın 26 Nisan 1920'de ikili ilişkileri başlatabilmek için Lenin'e yazdığı bir mektup ile resmi ilişkiler başlamıştır. 1920'de Kafkasya'yı işgale başlayan Sovyet Rusya'nın ilk hedefi Bakü olmuştur. 28 Nisan 1920'de Bakü'yü işgal edince Türkiye'ye karşı stratejik üstünlüğünü de sağlamış oldu. Bu nedenle 1920 senesi iki devletin ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyet Rusya ve Bolşevizm hakkındaki bakış açısı ve Lenin'e yazdığı mektup aslında siyasi bir manevradan ibaret kalmıştır. Ancak Lenin'in Türkiye'ye gönderdiği altın paraların gerçekte Buhara Hanlığı Hazinesine ait olduğu ve hatta bölgede yaşayan Müslüman Türklerden toplanan yardımlar olduğu meselesi ki birçok kaynak tarafından ifade edilmiş olup açıklanması ve üzerinde durulması gereken ciddi bir husustur.

Sovyet Rus askeri ve mali yardımları 1920 yılı ağustosundaki bir anlaşma ile başlamış olup 1921'de I. İnönü Muharebesinin kazanılması sonucunda yapılan 16 Mart 1921 Moskova Anlaşması ile hızlanmıştır. Askeri ve mali yardımların farklı yerlerde farklı isimlerle yazılması bu yardımların miktar ve türlerinin tam olarak bilinmesini zorlaştırmıştır. Bu desteklerin zaman zaman kesintiye uğraması ve gizli tutulması da bu zorluklara neden olmuştur. 1922'de Türkiye'de kurulan yeni yönetimin siyasi ve ideolojik tavır ve tutumunun netleşmesi, Fransa ile yapılan Ankara Anlaşması ile Batı ile siyasi ilişkilerin kurulmaya çalışılması ve Türkiye'deki bazı komünist hareketlerin takibata uğrayarak önlerinin kesilmeye çalışılması artık Rus yardımlarının azalmasına neden olmuştur. Rusya'nın bu yardımları yine Kafkasya ve Orta Asya toplumlarından toplayarak Bolşevizmi güçlendirmek için harcaması ve bunun çok az bir kısmını Anadolu'ya aktarması birçok

tartışmanın çıkmasına yol açmıştır. Rusya'dan gelen mali yardımların çoğunun Orta Asya ve Kafkaslarda Anadolu için toplanmış olması da düşündürücüdür. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık zaferine kadar Türkiye'nin ihtiyacı olan mali ve askeri destekte Rus yardımlarının oranı bazı kaynaklara göre %35 olmuştur. Ancak Rusya'nın özellikle siyasi desteği Batı emperyalizmine karşı bir bloğun oluşmasına katkı sağlamıştır. Türk-Rus yakınlaşması aslında hiçbir zaman ve şekilde tam olarak gerçekleşmemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonunda Rusya'nın Türkiye'ye düşmanca tavırlar içinde olması bunu destekler görünmektedir. Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ile ilgili eski politikalarına dönmeye çalışması ve Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmeye başlaması ve hatta Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki 2020 Karabağ Savaşında Azerbaycan'a her türlü desteği vermesi Rusya'yı düşündürmektedir. Ancak yine Rusya'nın Batılı ülkelerle yaşadığı sorunlar, Libya ve Suriye'de Türkiye'nin başarılı askeri varlığı Rusya'yı Türkiye'ye karşı fevri davranma konusunda engellemektedir.

KAYNAKÇA

- Açık Söz Gazetesi*. (1919). 24 Ağustos 1335, Pazar (24 Temmuz 1919 Perşembe)
- Akyol, T. (2008). *Ama Hangi Atatürk*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi*. Kutu No: 17, Belge No: 27.
- _____, Kutu No: 23, Belge No: 3.
- _____, Kutu No: 24, Belge No: 122.
- Aralov, S. İ. (1985). *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*. Çeviren Hasan Ali Ediz, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Aytepe, O. (2003). "Millî Mücadelede Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 24, Ankara: 475-486
- Bakiyev, N. (2006). *Enver Paşa'nın Vasiyeti*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi
- Çakırgöz, R. (1990). *Çarlık ve Bolşevik Rusya'da 10 Yıl*, İstanbul: Belge.
- Carr, E. H. (2006). *Bolşevik Devrimi*, Çeviren: Orhan Suda, C. 1, İstanbul: Metis Yayınları
- Cebesoy, A. F. (1995). *Moskova Hatıraları*, İstanbul: Temel Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*. (1919). Fon: 30.18.1.1. Yer no: 1.2.16
- Çalışkan, Ü. (2018). "27 Şubat Devrimi Sonrasında Geçici Hükümetin Kuruluşu ve Yönetim Problemi". *Türkiyat Mecmuası*, 28 (1): 1-20
- Çalışkan, Ü. (2006). "Türk Kurtuluş Savaşında Sovyet Rusya'nın Mali ve Askeri Yardımları". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9: 35-54
- Çoruh, H. (2013). *Osmanlı'da Değişim Rüzgârları (Azınlıkların Yükselişi)*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları.

- Çukurova, B. (1994). *Kurtuluş Savaşında Haber Alma ve Yeraltı Çalışmaları*. Ankara: Ardıç Yayınları.
- Ekici, Y. (2017). “Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (1): 265-275
- Ekinci, N. (1991). “Türk Mali Politikasına Bakış”. *Bellekten*, 55 (212), Ankara: 757-796.
- Ertan, T. F. (2009). “Gaye-i Milliye Gazetesinin Tıpkı Basımı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 11, Ankara: 771-781.
- Evcı, T. (2006). *Yeni Türkistan Dergisi 1927-1931*, Kırıkkale: Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Gaye-i Milliye Gazetesi*. (1921). 2 Mart 1337, Yıl 1, Sayı 1.
- Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Arşivi*, Kol: İş, Kutu: 24, Göm: 105, Bel: 105-1.
- Gürün, K. (1986). *Savaşan Dünya ve Türkiye*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Hâkimiyet-i Milliye*. (1920). 19 Ağustos 1336, Perşembe, Sayı 57; 26 Temmuz 1336, Salı, Sayı 54; 10 Kanun-ı Sani 1336, Cumartesi, Sayı 1; 28 Kanun-ı Sani 1336, Çarşamba, Sayı 5; 11 Şubat 1336 Çarşamba, Sayı 8.
- Hatipoğlu, S. (2009). *Filistin Cephesi’nden Adana’ya Mustafa Kemal Paşa*, İstanbul: Yeditepe
- Hatunoğlu, N. (2018). “Buhara Emirliği’nin Son Hükümdarı Alim Han’ın Afganistan’da Ölümü ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler”, *Asya Araştırmaları*, II (II), 127-144
- Hill, C. (1947). *Lenin and the Russian Revolution*. London: Hodder & Stoughton Limited.
- Jaeschke, G. (1981). *1919-1939 Arası Türk-Rus Yakınlaşması*. Çeviren Hüseyin Zamantılı, İstanbul: TTK.
- Karabekir, K. (1995). *İstiklal Harbimizin Esasları*. Yayına Hazırlayan Faruk Özerergin, İstanbul: Emre Yayınları
- Karabekir, K. (1992). *Paşaların Hesaplaşması: İstiklal Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik*, Yayına Hazırlayan Faruk Özerergin. İstanbul: Emre Yayınları.
- Kasalak, K. (1993). *Millî Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Kapucu, D. (2021), “İstiklal Harbi Döneminde Türk Fransız İlişkileri ve Hatay’ın Statüsü Meselesi (1919-1923)”, *Hatay Araştırmaları VI*, (Editörler: Ahmet Gündüz- Haydar Çoruh, Süleyman Hatipoğlu - Yahya Yılmaz), Ankara: İKSAD Yayınevi, 77-104.
- Kocaoğlu, O. (1962). “Rus Yardımın İç Yüzü”, *Yakın Tarihimiz Dergisi*, Cilt I Sayı 10
- Koçyiğit, R. (2006). *1917 Bolşevik Devriminin Osmanlı Mebuslar Meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Yankıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Mumcu, A. (1997). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları.
- Müderrişoğlu, A. (1974). *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*. Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları.
- Oran, B. (2002). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2004). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, C. I.
- Perinçek, M. (2014). *Atatürk’ün Sovyetlerle Görüşmeleri: Sovyet Arşiv Belgeleriyle*. İstanbul: Kaynak Yayınları

- Sander, O. (1987). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Saray, M. (1998). *Türk-Rus münasebetlerinin bir analizi*. Ankara: MEB
- Şimşek, D.Ç. (2020). *Yeni Dünya Düzeninde Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası*. Mavi Atlas, 28 (1): 28-43
- Tacibayev, R. (2002). *Sovyet Kaynaklarına göre Türk-Sovyet Münasebetleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- TBMMZC. (1920). Dön. I, Bir. 2, C. 1, s.3-6.
- TBMMZC. (1922). Dön. I, Bir. 142, C. 1, s. 11.
- Tengirşek, Y.K. (2001). *Vatan Hizmetinde*. Ankara: Kültür Bakanlığı
- Tunçay, M. (1982). *Eski Sol Üzerine Yeni Belgeler*. İstanbul: Bilge yayınları
- Uzun, H. (2014). "Doğu Cephesinin Değerlendirilmesi". *Türk İstiklal Harbi'nde Kuva-yi Milliye, Düzenli Ordu ve Cephe Paneli. Genel Kurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Dairesi Başkanlığı Yayınları*. Genel Kurmay Basımevi, Ankara: 33-45.
- Yerasimos, S. (2000). *Kurtuluş Savaşında Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*. İstanbul: Boyut Yayınları
- Zenkovsky, S. A. (2000). *Rusya'da Türkcülük ve İslam*. Ankara: Ankara: Günce Yayıncılık.

EKLER

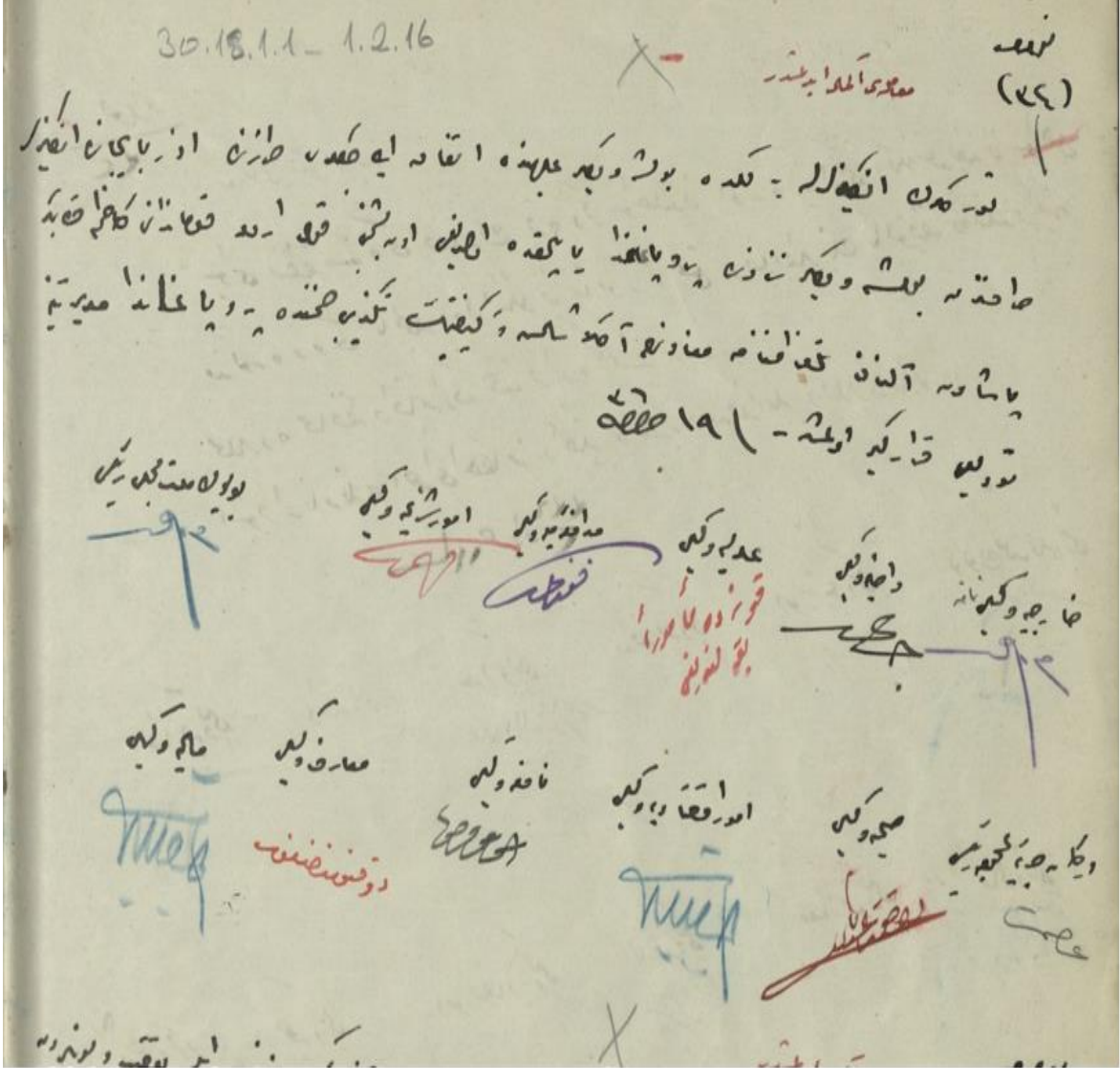
Ek-1 Kazım Karabekir'in Azerbaycan'daki İngiliz Propagandası hakkında TBMM'yi bilgilendirdiği 14 Haziran 1920 tarihli yazısı

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1920). Fon: 30.18.1.1. Yer no: 1.2.16

Ek-2 Bolşevik Sovyet Rusya'ya karşı Türk-İngiliz ittifakınının yalanlandığına dair propaganda müdüriyetine gönderilen 19.06.1920 tarihli Bakanlar Kurulu kararı

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1920). Fon: 30.18.1.1. Yer no: 1.2.16

Ek-3 Mustafa Kemal Paşa'nın 07.01.1922 tarihli Buhara Şura Cumhuriyeti'nden gelen yardımlar için yaptığı Meclis konuşması

1 : 142 - 9 . 1 . 1338 O : 1

Konya İshâ mahkemedeği arzâsiden emsalat ücret hakkında kâzın teklîfi (2/425)

REİS — Konya Mehsusa Kâzın Beyin, Konya arzâsının irva ücretine dair teklîfi kâzınca var. İshâha İncelemesine gönderiyoruz.

2. — AZAYI KIRAN MUAMELÂTI

1. — Ardahan Mehsusağuna seçilmiş olan Ser-
ver Beyin intihabı mahkemede 1. Şube mahkemesinde

REİS — Ardahan mehsusağuna intihabedilmiş olan Server Beyin mahkemede intihabıyla var. Okunacak :

Riyaseti Celileye

Ardahan şurasından Meclisimizde intihabı ısrarı kılınan Akışta eprâbından Server Beyin Riyaseti Celileden 6 Kâzınca 1937 tarih ve 3545 numara ile şubemize muharrer mahkemede intihabı teklîfi edildi. Münsaleyleh intihabınca meclis tarhine nazaran Ardahan şurası üyelerinin emeli mürettebi dâhilinde bulunduğu ve Meclise teahhürü muvafakata ise yedindeki vesaik tabiiyeden teşahür emelde olduğuna nazaran hastâğın tevâidettiği anlaşılmış ve hakınca muzribi iciraz bir hal görülenemmiş olmakla Büyük Millet Meclisi Azâğına kabulü okseriyette takarrür etmiştir, efendim.

Birinci Şube Reisi namına
Mehmed Nusret

Kâtip
Mehmed

MÜFİD Ef. (Kırşehir) — Bu zatın zaten bir arkadaşta evvelce intihabedilmişti. (Gürültüler)

TUNALI HİLMİ B. (Boşna) — Böyle halkta bir Mecliste ograf tâbiri kullanılmaz. Bahusus bir mahkemede...

MUSTAFA B. (Karahisar Şarki) — Hiçbir vakit eprâfuktan çıkamaz.

REİS — Efendim mahkemeyi kabul edenler lütfen ol kaldırırsın. Server Beyin mehsusağı kabul edilmiştir efendim.

3. — TEŞKERMİNE

1. — Buhara Şura Hükümeti tarafından Meclise hediye edilen Kuram Kerim hakkında Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

REİS — Buhara Hükümeti tarafından hediye edilen Kuram Kerim dair Riyaseti Celilesine vardır. Okunacak :

T. B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine

Buhara Şura Hükümeti tarafından gönderilen ve Türkiye fevkalide siyasi kâzınları yedile irsalı hususunda olan ve ücreti muvafakata mehsusağınca Meclise Riyaseti Celilesine kılınan Kuram Kerim Büyük Millet Meclisi Kütüphanesinde mülletin emsarı istifadesine vac'olunmak üzere teklîm edilmiştir.

T. B. M. Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

T. B. M. Hükümeti Riyaseti Celilesine

Paşa Efendim Hazretleri!

Buhara Şura Hükümeti tarafından buradaki Türk ve İslâm kardeşliğine takdim edilen İshâ Kitabı Mukaddesi mülletin istifadesine vac' olmalarına bilhusus istihâm eyleriz.

Buhara Fevkalide Siyasi Kâzınları
Mehmed Nusret Rees

(Alıklar)

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Bu Kitabe Mukaddesi vac'edileceği kütüphanemizin bir an evvel yapılmasını rica ederim. Mahesef iki senedir Meclis bunu yapamamıştır.

MÜFİD Ef. (Kırşehir) — Efendim Meclisi Âline meclisimizin kıymet ve pahasını dünyada insanların takdir edemeyeceği bir hediye teklîmi ile Âlemi ilâhın yekdâğına karşı...

ALİ SÜRURİ Ef. (Karahisar Şarki) — Kuram Kerim teklîm edilmez, hediye edilir.

MÜFİD Ef. (Devâzıla) — En büyük hediye veren diyeyim de Sürurî Bey bürâderimiz iciraz etmezsin. Âlemi ilâhın yekdâğına emeli mahkemede birbirine kardeş olduğumu ve şarktan da ilk defa olarak bu memlekete, Anadolu'ya, Anadolu'da teşkil olmuş olduğumuzu bu Meclise Buhara Heyeti tarafından böyle hediye giranbahayr vermek itibarıyla şepat ettikleri ulviyet ve meziyete hınca bir talofürzame, bir teşekkürname yazılmaması teklîf edeceğim. (Hay, hay sesleri)

Binaenaleyh bu şâkâmı celile ilâhiyenin hediye edildiği bu Meclise, eminiz ki, Kuram Kerim hürmetine, bütün âmaline ve mahkemede mecrumama nail olacak ve bilâhusus insanların zafer ve sadetini temin edecektir. Miruzatın bundan ibarettir.

REİS — Efendim mehsusağınca Divanı Riyasetçe münsaleyleh bir teşekkürname yazılır. (Hay, hay sesleri)

Kaynak: TBMMZC. (1922). Dön. I, Bir. 142, C. 1, s. 11